

УДК 336.02

*Н. І. Шевченко,
к. н. держ. упр, доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання та страхування,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*
*В. Є. Тараненко,
к. е. н., доцент кафедри оподаткування та соціального забезпечення
Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро*

ДОСВІД КРАЇН ЄС ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

N. Shevchenko,
Ph.D. in State Management, Assistant Professor of the Department of Business Entities Finances and Insurance,
University of Customs and Finance
V. Taranenko,
Ph.D. in Economics, Assistant Professor of Fiscal Services and Social Security Department,
University of Customs and Finance

THE EXPERIENCE OF EU COUNTRIES REGARDING THE USE OF FISCAL INSTRUMENTS TO STIMULATE THE INVESTMENT PROCESSES

У статті проаналізовано досвід країн-учасниць ЄС щодо використання податкових інструментів стимулювання інвестиційних процесів, зниження ставки податку на додану вартість на екологічні продукти, органічні продукти харчування та теплоізоляційні матеріали. Визначено проблемні аспекти зменшення фіскальної ефективності оподаткування з подальшим наданням рекомендацій для використання цього досвіду в Україні.

The article analyzes the experience of the countries-the EU members regarding the use of tax instruments to stimulate investment processes, decrease in the rate of value added tax for organic products, organic food products and insulation materials. It reveals the problematic aspects of the reduction in the fiscal efficiency of the taxation with consequent recommendations for the use of this experience in Ukraine.

Ключові слова: податкове регулювання, екологічний податок, податок на додану вартість, еко-інвестиції, інвестиції, податкові пільги.

Key words: tax regulation, environmental tax, value added tax, eco-investments, investment, tax benefits.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічні наміри України щодо інтеграції до Європейського Союзу визначають необхідність постійного моніторингу та аналізу ситуації щодо податкового регулювання інвестиційних процесів у країнах-учасницях ЄС з метою запровадження досвіду у вітчизняні економічні реалії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання використання податкових інструментів для стимулювання інвестиційних процесів в країнах Європи досліджували такі вітчизняні вчені, як З. Варналій, О. Дацій, Т. Єфименко, Т. Затонацька, І. Лютий, Д. Серебрянський, А. Соколовська, В. Тропіна. Однак динамічність змін

фіскальних інструментів та інвестиційних пріоритетів у країнах-учасницях ЄС зумовлюють актуальність подальших досліджень зазначеного питання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження досвіду країн-учасниць ЄС щодо використання податкових інструментів стимулювання інвестиційних процесів із подальшим наданням рекомендацій для його використання в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досвід розвинутих країн світу доводить неможливість розвитку інвестиційної сфери в умовах дії саморегулюючих механізмів та доводить необхідність державного втручання

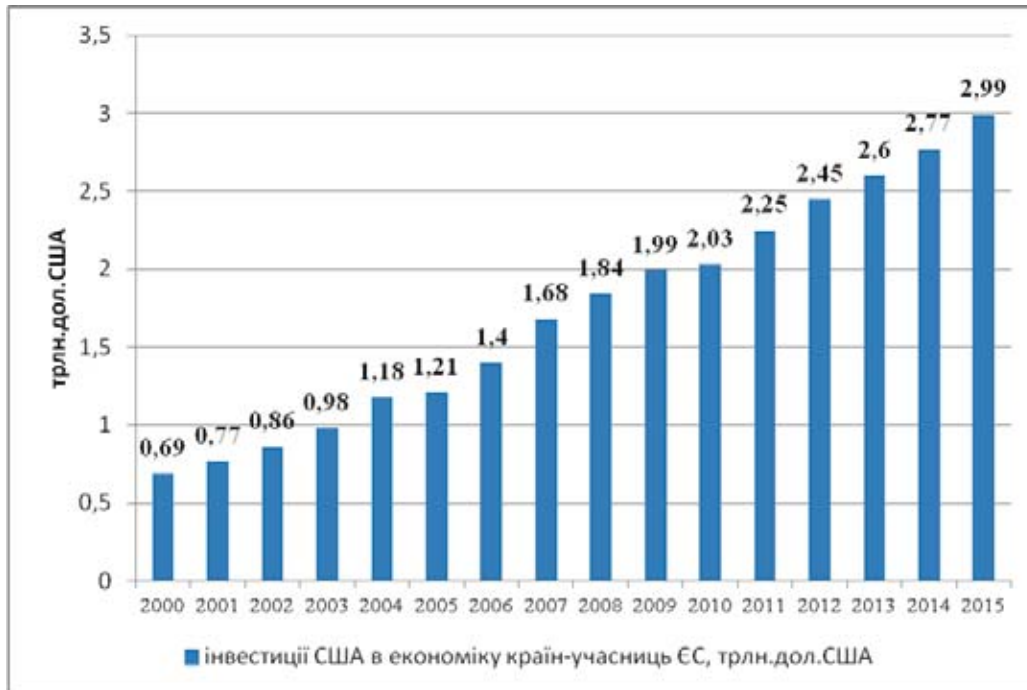

Рис. 1. Динаміка обсягів прямих інвестицій Сполучених Штатів Америки в економіку країн-учасниць ЄС

ня. Виходячи з того, що предметом регулювання виступає інвестиційна активність суб'єктів господарювання, основним важелем державного стимулювання слід визначити податкову політику [1].

Кожна країна Євросоюзу встановлює рівень оподаткування відповідно до національних особливостей економіко-інституційного середовища та застосовує інструменти податкового регулювання відповідно до фіскальних традицій та поточної кон'юнктури [2, с. 140]. При цьому інструменти податкового регулювання мають відповідати загальним директивам ЄС, прийнятим у відповідній сфері.

Податкові пільги та преференції, які застосовуються в країнах-учасницях ЄС для стимулювання інвестицій, не мають на меті виключне залучення коштів. Враховуючи стратегічні цілі Євросоюзу, інвестиції мають забезпечувати запровадження науково-технічних інновацій, створення нових робочих місць, бути підґрунтям еко-інвестиційного розвитку.

Виходячи з названих цілей слід розділити податкові інструменти регулювання інвестиційної діяльності за кількома напрямками. По-перше, спонукання інвесторів до співпраці у високотехнологічному виробництві. До податкових інструментів в цьому випадку можна віднести надання податкових пільг та канікул з податку на прибуток (дохід). По-друге, повне або часткове звільнення від оподаткування прибутку, який спрямовується на розширення виробництва та створення нових робочих місць. По-третє, гнучке використання екологічних податків, які запроваджуються разом з дозвільною системою та адресними субсидіями, та є економічно ефективним способом захисту і поліпшення стану навколишнього середовища. Останні — екологічні податки — спрямовані не тільки на великих інвесторів, а й на поведінку окремого споживача, який також є своєрідним інвестором, бо може створювати попит на ринку.

Слід відмітити, що економіки країн-учасниць ЄС орієнтовані на іноземних інвесторів. Однак через приблизно однакові умови взаємні інвестиції таких країн по-суті іноземними назвати не можна. Історично склалося, що найбільші ризики, з якими стикаються іноземні інвестори, це нестабільність політичних систем. Зазвичай це притаманно

країнам, що розвиваються. Однак події останніх років вказують на дещо розбалансовану політику окремих країн-учасниць ЄС, що в певній мірі може знижувати їх інвестиційну привабливість.

Головним інвестором Європейського Союзу можна визначити США. На рисунку 1 наведена статистика інвестиційної активності Сполучених Штатів в Європі з 2000 по 2015 рік. У 2015 році американські інвестиції в Європі були оцінені приблизно в 2950 млрд доларів США [3].

Зростання інвестицій з США є результатом відсутності інших крупних інвесторів, згодних виконувати вимоги європейських країн, зумовлені стратегічними цілями ЄС. Податкові інструменти стимулювання інвестицій в цьому випадку відходять на другий план після ефектів глобалізації світової економіки.

Окремо слід розглянути можливості стимулювання інвестицій через непрямі податки, зокрема податок на додану вартість і акцизи. Сьогодні в країнах-учасницях ЄС спостерігається використання диференціальних ставок податку на додану вартість на продукти, що становлять підвищену екологічну цінність в порівнянні з їх заміниками, що може привести до збільшення продажів цих продуктів. Тобто, з одного боку, за допомогою використання знижених ставок податку на додану вартість зменшується ціна на еко-продукцію, що призводить до зростання обсягів її споживання. Таким чином, досягається стратегічна мета ЄС — збереження та покращення здоров'я громадян.

Зміни поточних ставок податку на додану вартість необхідні для приведення їх у відповідність з екологічними цілями в деяких конкретних випадках — внутрішнього енергостачання (відмічається зниження ставок у Болгарії, Румунії, Литві [4]), виробництва продуктів харчування, ізоляційних матеріалів, предметів домашнього вжитку і котлів. Наголошимо, щоздатність диференційованих ставок податку на додану вартість як інструменту державного регулювання інвестиційної політики буде значно відрізнятися по всіх продуктах, зокрема, в залежності від характеру ринку та поведінки споживачів, яку цей податок покликаний коригувати.

Введення диференційованих ставок податку на додану вартість не може гарантувати неодмінну переорієнтацію

виробників і, відповідно, інвесторів, на виробництво екологічних товарів. Для досягнення такої мети має бути сформований попит. Якщо мова йде про продукти харчування, то необхідна державна політика, спрямована на пропаганду саме здорового харчування на базі еко-продуктів, які оподатковуватимуться за нижчими ставками. В деяких країнах здорове харчування стає обов'язковою умовою медичного страхування. Така умова, включена на вимогу держави, може гарантувати споживання відповідних продуктів, збільшуючи прибутки інвесторів галузі еко-продуктів.

Актуальною для країн-учасниць ЄС залишається тема енергозабезпечення. Податок на додану вартість в цьому випадку виступає дієвим інструментом регулювання енергоспоживання. Однак скорочення споживання енергоресурсів становить загрозу для їх постачальників. Тому в деяких країнах (Литва, Болгарія, Кіпр [4]) енергопостачальники переводять частину своїх капіталів у виробництво енергозощаджуючих технологій, яке або звільняється від оподаткування податком на додану вартість, або оподатковується за нижчими ставками, що підвищує конкурентоздатність такої продукції та підвищує попит на неї.

Зниження ставок податку на додану вартість може стимулювати динаміку інновацій в "зелені" товарні ринки. Якщо окремі держави-учасниці ЄС обирають для диференціації податок на додану вартість, тоді як інші цього не робитимуть, спостерігатиметься зростання обсягів прикордонних покупок, як це відбувалося в різні періоди з побутовою технікою, автомобілями тощо. Однак зростання витрат на транспортування таких товарів, їх оформлення вчинять необхідний обмежуючий ефект.

Розширення сфери зниження ставки податку на додану вартість, вочевидь, може спричинити втрату державних доходів. У такому випадку втрати можуть бути компенсовані відносно невеликим збільшенням стандартної ставки податку, проте, більш пріоритетними мають бути інші фіскальні засоби наповнення бюджету.

Ряд країн-членів ЄС вже мають певний досвід роботи з використанням знижених ставок податку на додану вартість для просування екологічних продуктів. Так, з 1993 по 2004 рік Чеська Республіка знизилася ставки податку на додану вартість на ряд продуктів, у тому числі відновлювані джерела енергії, обладнання, біопаливо і перероблений папір. У Португалії обладнання, необхідне для виробництва і використання поновлюваних джерел енергії, оподатковується податком на додану вартість за ставкою 12% (замість 21%) [5].

У Великобританії знижена ставка податку на додану вартість застосовується до професійної установки конкретних енергозберігаючих матеріалів. Споживання платоспроможних клієнтів, крім соціального житла і пріоритетних груп, при цьому залишилося на низькому рівні. Однією з причин цього може бути той факт, що зниження ціни не було прозорим (установник купує продукт для кінцевого споживача за звичайною ціною, дешевшими є тільки послуги по встановленню) та відчутним споживачеві.

Також цікавим та актуальним для України є досвід країн-учасниць ЄС щодо зниження ставок податку на додану вартість для теплоізоляційних матеріалів та послуг щодо їх встановлення. Будинки є найбільшим споживачем енергії: на них припадає 40% спожитої енергії у ЄС. При цьому теплоізоляція є ефективним заходом збереження енергії споживачами, і відповідно призведе до скорочення викидів двоокису вуглецю в атмосферу, що також є стратегічною задачею країн-учасниць ЄС. Додаткова теплоізоляція існуючих будівель в ЄС потенційно може знизити обсяги викидів при опаленні на 42% (353 млн т на рік) [5]. Найбільший потенціал для поліпшення ситуації — в країнах Центральної і Південної Європи. Спираючись на зазначені обрахунки, в

окремих країнах ЄС запроваджується знижена ставка податку на додану вартість для енергозберігаючих будівельних матеріалів, а також для ремонтних робіт в житловому секторі (який може включати в себе термічну ізоляцію). Умовою є те, що установка повинна бути зроблена професіоналом або затверджений підрядником. Така міра спрямована на додаткове створення робочих місць в цій галузі.

При цьому аналітики застерігають, що знижена ставка податку на додану вартість на продукти ізоляції не обов'язково призведе до зниження цін для споживачів. Однак такий ефект можливий завдяки посиленню конкуренції серед підрядників. Як вже зазначалося, знижена ставка податку на додану вартість не завжди може бути чітко відчутна споживачем. Крім того, обмеження потенціалу та підвищення витрат на виробництво ізоляційних матеріалів може зменшити ціновий ефект зниження ставки податку на додану вартість. У залежності від внутрішніх цін на енергоносії період окупності інвестицій в термальні ізоляції коливається від 2 до 6 років. Знижена ставка податку на додану вартість дозволить скоротити цей період на кілька місяців [5]. На додаток до фінансової зацікавленості, інформування споживача вважається вирішальним фактором, що визначає інвестиційне рішення.

Знижена ставка податку на додану вартість, що застосовується в масштабах ЄС, призводить до скорочення викидів двоокису вуглецю від 23 до 36 мільйонів тон на рік. Доходи від податку на додану вартість при цьому скоротилися майже на 3 млрд євро [6]. Отже, знижена ставка податку на додану вартість для теплоізоляції є потенційно ефективним інструментом державного регулювання забруднення навколишнього природного середовища. В умовах України такий інструмент виконав би й соціальну функцію: через зниження обсягів споживання енергії зберігаються доходи населення.

Більшість держав-членів ЄС застосовують знижену ставку податку на додану вартість на продукти харчування, для деяких з них навіть передбачена нульова ставка.

Виробництво м'яса і молочної продукції є економічно важливими видами діяльності в ЄС, зі значним впливом на навколишнє середовище. Продуктові ринки є досить конкурентоспроможними, хоча в харчовій промисловості домінує обмежене число великих фірм, лише невелика доля ринку лежить у секторі роздрібною торгівлі. Продажі м'яса і молочних продуктів показують істотну зміну настроїв споживачів. Органічне сільське господарство виробляє екологічно кращу продукцію, хоч і не має переваг з точки зору скорочення викидів парникових газів. Органічний сектор швидко розвивається та стає інвестиційно привабливим. Однак той факт, що органічні продукти харчування дорожчі у виробництві, ніж звичайні продукти, унеможлиблює швидке повернення інвестицій.

Саме для залучення інвестицій в галузь органічного сільського господарства в деяких країнах ЄС запроваджені знижені ставки податку на додану вартість для таких виробників. При цьому у країнах, де продовольчий ринок насичений органічними продуктами харчування, зниження ставок податку на додану вартість є незначним. І навпаки, там де цей сектор продовольчого ринку не розвинутий, диференціація ставок податку на додану вартість є значною.

Якщо податок на додану вартість на органічне м'ясо і молочні продукти зберігатиметься за зниженими ставками, це допоможе зменшити різницю в ціні між органічними і звичайними продуктами, хоча зміна ціни не стане одразу відчутною для споживача.

Завважимо, що диференціація ставок податку на додану вартість призводить до збільшення витрат на адміністрування цього податку. Крім цього, досвід країн-учасниць ЄС вказує на скорочення надходжень до бюджетів. Однак

ззначені приклади доводять можливість використання податку на додану вартість не лише як інструменту фіскального спрямування, а й як засобу регулювання сфери екології та збереження природних ресурсів.

У країнах-учасниках ЄС існує позитивний досвід, коли "екологізація економіки" може стимулювати створення нових робочих місць в областях, безпосередньо пов'язаних з навколишнім середовищем, таких як переробка відходів, підвищення якості води і повітря. У 2014 році, за оцінками, загальне число людей, що працюють в еко-промисловості становило близько 3,4 млн, тобто 1% від загальної чисельності робочої сили [6]. Крім того, в Європі еко-галузі мають оборот близько 550 мільйонів євро. Загальна тенденція зростаючого числа досліджень "зелених робочих місць" доводить, що підвищення ефективності використання ресурсів веде до створення нових робочих місць. Світовий ринок екологічних галузей оцінювався приблизно в 1150 млрд євро в рік в 2014 році. За оцінками експертів, у 2020 році цей ринок зросте до близько 2 трлн євро в рік. Саме тому переймання досвіду податкового регулювання обсягів інвестицій в екологічні галузі є необхідним для України як перспектива економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Досвід країн-учасниць ЄС доводить, що частіше більш ефективним та результативним є використання інвестиційних податкових пільг в країнах з низьким рівнем доходу. Сприятливий інвестиційний клімат розвинутих країн є привабливим для інвесторів, готових вкладати ресурси заради високих прибутків, а не через податкові пільги. При цьому надлишкове обтяження інвестора ресурсними та майновими податками може привести до навмисного ухиляння від оподаткування.

Ефективне використання податкових стимулів можливе лише при їх детальній розробці з розрахунком ефектів для всіх учасників: інвесторів, держави, споживачів. У багатьох країнах з низьким рівнем доходу використовувалися "дорогі" з бюджетної точки зору податкові канікули і пільги з податку на прибуток для залучення інвестицій, у той час як інвестиційні податкові кредити і прискорена амортизація приносять більше інвестиційного доходу державі.

Податкові стимули, спрямовані для виробництва продуктів внутрішнього ринку або добувної промисловості в цілому мають незначний вплив, у той час як ті, що направлені на експортно-орієнтовані галузі і мобільний капітал, є значно ефективними з точки зору повернення їх в казну. При цьому однак слід враховувати правила та вимоги світової торгівлі, ситуацію на ринку, ресурсний потенціал країни тощо.

Ефективне управління податковими інструментами має вирішальне значення для їх дієвості. Прозорість необхідна для полегшення звітності і скорочення можливостей для корупції. Тому податкові стимули повинні бути предметом законодавчого процесу, бути частиною податкового законодавства, а їх бюджетні витрати повинні щорічно переглядатися в рамках перегляду податкових витрат.

Податкові інструменти регулювання інвестицій не можуть діяти як окремі інструменти державного втручання. Інвестиційні податкові стимули повинні бути частиною ретельно розробленої податково-бюджетної політики, де враховані наслідки від їх застосування. Податкові стимули ускладнюють податкову систему, можуть створити горизонтальні нерівності і спотворювати ефективність виробництва. У той же час, податкова політика може чинити суттєвий вплив на інвестиційні процеси.

Використання податкових пільг є широко поширеним, країни різняться за видами податкових інструментів регулювання інвестицій: країнам з високим рівнем доходів притаманне використання інвестиційних податкових кредитів і сприятливого податкового режиму для інвестицій в інно-

ваційні галузі; країни з низьким рівнем доходу відносно частіше пропонують податкові канікули і зниження податкових ставок; країни з середнім рівнем доходу найбільш часто мають пільгові податкові зони, в якій доходи можуть бути звільнені від податків і можуть застосовуватися інші сприятливі податкові інструменти.

Таким чином, наведені узагальнення мають стати підґрунтям для розробки стратегії використання інвестиційних податкових стимулів в Україні.

Література:

1. Шевченко Н.І., Тараненко В.Є. Регіональні аспекти податкового стимулювання інвестиційних процесів / Н.І. Шевченко, В.Є. Тараненко // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія "Економіка". Випуск 1—2/2015. — К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. — 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://visnyk.amu.edu.ua/images/NV_ECONOMIKA_1-2_2015.pdf

2. Юрій С. І. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні [Текст]: монографія / С.І. Юрій, А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук. — Тернопіль, 2010. — 289 с.

3. Direct investment position of the United States in Europe from 2000 to 2015 (intrillion US dollars, on a historical-cost basis) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/188579/united-states-direct-investments-in-europe-since-2000>

4. Options for low income countries effective and efficient use of tax incentives for investment [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/101515.pdf>

5. Europe 2020 indicators — research and development [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_research_and_development

6. Environment and Economics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/environment/enveco/studies.htm>

References:

1. Shevchenko, N. and Taranenko, V. (2015), "Regional aspects of tax incentives for investment processes", Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management: "Economics" series, vol. 1-2, available at: http://visnyk.amu.edu.ua/images/NV_ECONOMIKA_1-2_2015.pdf (Accessed 10 Oct 2016).

2. Yurii, S. Krysovatyi, A. and Koschuk, T. (2010), "Sychasni tendentsii rozvytku ievropejs'koho opodatkuvannia ta novitnia paradyhma podatkovoi polityky v Ukraini [Current trends of European taxation and the latest paradigm of the tax policy in Ukraine], Ternopil, Ukraine.

3. Statista (2016), "Direct investment position of the United States in Europe from 2000 to 2015 (intrillion US dollars, on a historical-cost basis)", available at: <https://www.statista.com/statistics/188579/united-states-direct-investments-in-europe-since-2000> (Accessed 10 Oct 2016).

4. International Monetary Fund (2015), "Options for low income countries effective and efficient use of tax incentives for investment", available at: <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/101515.pdf> (Accessed 10 Oct 2016).

5. Eurostat (2016), "Europe 2020 indicators-research and development", available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_research_and_development (Accessed 10 Oct 2016).

6. European Commission (2016), "Environment and Economics", available at: <http://ec.europa.eu/environment/enveco/studies.htm> (Accessed 10 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016 р.